

PROF. Dr. C. HORÁČEK st.

Poznámky k novodobému vývoji nauky národohospodářské.

Nauka národohospodářská jest poměrně ještě vědou mladého původu, nabyvši pevné formy a soustavného rozčlenění teprve vlastně v století osmnáctém. Dá se to tím vysvětliti, že sice onen projev lidské činnosti, který rozumíme hospodařením, jest tak starý, jako pokolení lidské samo, poněvadž ukojování lidských potřeb dle zásady hospodárnosti při obmezených darech přírody bylo nutným již od prvopočátku, ale až na řídké výjimky po dobu celého věku starého i středního mělo hospodaření ráz velmi primitivní. Převládalo soběstačné hospodářství naturální, kde namnoze spotřeba domácí byla kryta vlastní výrobou, směňování výrobků bylo celkem dosti obmezené a dělo se po většině v úzkém místním okruhu, význam peněz jakožto prostředků směn a určování cen byl proto ještě málo významný, to, co nazýváme kapitálem výrobním a peněžním, nebylo vůbec ještě vyvinuto, úvěr měl skoro výhradně účel spotřební, mzda převládala naturální, nebylo svobodné smlouvy pracovní, nýbrž poměr mezi zaměstnavateli a dělníky byl upraven buď feudálními vztahy poddanskými, nebo statuty cechovními. Ale také technika výrobní i dopravní byla velmi nevyvinuta. Nebylo velkovýroby tovární, nebylo novodobých prostředků dopravních, nejen zahraniční, ale i vnitřní cla a zákazy odbytu do dálky znemožňovaly každý čilejší styk obchodní. Krátce tehdejší poměry hospodářské, technické i právní neposkytovaly dostatečných podmínek k vytvoření těch nesčetných vztahů hospodářskospolečenských, které dnes nazýváme hospodářstvím národním a světovým.

Teprve když ve věku novém, zejména v století osmnáctém a devatenáctém ona různá obmezení odpadla, vývoj technický různými velkolepými vynálezy dospěl nevidané dokonalosti, když vznikla velkovýroba a mezinárodní doprava, rozštěpenost povo-

lání a dalekosáhlá dělba práce po stránce technické i sociální, když vznikl význam movitého kapitálu, takže celé toto nové údobí vývojové právem označeno bylo kapitalistickým, když vznikla otázka sociální, jakožto problém distribuční mezi kapitálem a prací, tu teprve připravena byla půda pro soustavné badání v oboru těchto nových složitých jevů a tak vznikla nauka národohospodářská.

Proto ani dřívější merkantilisté a fysiokraté nemohli vytvořiti ještě nauku, která by vysvětlovala všechny skutečnosti dnešního hospodářského dění a která by odhalovala jich zákonitosti. Merkantilism zůstával na povrchu primitivních názorů o důležitosti peněz, to jest drahých kovů, pro blahobyt obyvatelstva, a sestrojil s toho hlediska své theoretické poučky i praktické zásady o příznivé a nepříznivé obchodní bilanci, o nutnosti podpory velkovýroby průmyslové státem atd. Tím se ovšem nevyvaroval jednostrannosti, čímž není vyloučeno, že prakticky skutečně přispěl k hospodářskému povznesení zemí, ve kterých byl pěstován. Naproti tomu fysiokratism vycházel více z apriorního individualistického stanoviska, hlásaje nejen svobodu osobní a politickou, nýbrž i hospodářskou. Tím se ovšem střetl s merkantilismem a jeho státní »usměrňovací« činností (jak vidno, nic nového pod sluncem), ale nevyhnul se jednostrannosti opačné, spatřuje jen v zemědělství vznik »čistého důchodu«, přírodou samou poskytovaného.

Teprve A d a m S m i t h svým epochálním dílem o »Příčinách blahobytu národů« (1776) kriticky zvažil dřívější směry národohospodářské a položil základy k nové nauce. I on ovšem byl stoupencem individualismu a odmítl zásadně zásahy veřejné moci v dění hospodářské, avšak činil tak s mnohými výhradami a dovedl první položití důraz na význam činitelů výrobních, zejména práce, ale i kapitálu. Ocenil také důležitost výrobního úvěru, objasnil pojem důchodu v jeho formách mzdy, úroku a renty pozemkové. Tím položil základ k nové škole, která čítala k svým pěstitelům v Anglii zejména R i c a r d a a M i l l a, ve Francii S a y e a která byla označena jakožto klasická škola politické ekonomie. Škola ta pokusila se skutečně vyčerpávajícím způsobem celé dění hospodářské vysvětliti po způsobu věd pří-

rodních, jakožto výsledek určitých sil působících ve společnosti lidské na vyšším stupni kulturního vývoje. Silami těmi bylo zejména sledování soukromého zájmu každému člověku vrozené a předpokladem, aby síly ty nerušeně mohly působiti, bylo právní uznání svobody smluvní a vlastnictví soukromého. Na tom základě pak lze prý zjistiti jisté souvislosti příčinné, čili tak zvané zákony hospodářské (na př. zákon cenový o nabídce a poptávce, zákon o nemožnosti oběhu peněz různé jakosti atd.), které prý stejnou mají působnost, jako zákony fyzikální ve vědách exaktních.

Tím nauka národohospodářská dospěla ovšem vysoké formální dokonalosti, podobně jako vědy přírodní. Avšak ve skutečnosti se záhy ukázalo, že domnělé nezměnitelné zákony hospodářské v mnohých případech selhávají a neúčinkují. Příčinou toho bylo jednoduše to, že domněle konstantně působící síly a předpoklady, na kterých tyto poučky byly budovány, jsou povahy pouze podmíněčné, že se nevyskytují vždy a všude, jako tomu jest u sil přírodních, a že zejména důležitým činitelem v jednání hospodářském jest vůle lidská, podléhající pohnutkám nejrůznějším. Proto se vyskytly záhy proti škole klasickoekonomické, a zejména jejímu požadavku známého »laissez faire«, námitky z nejrůznějších hledisek, jak sociálně politických (S i s m o n d i, později všechny směry socialistické) tak i ochranně celních (L i s t). Zejména pak, když to, co škole klasické mělo býti jen prostředkem methodologickým a hypotetickým, počalo býti prohlašováno za požadavek hospodářskopolitický a přenášeno do praxe (t. zv. směr »manchesterský«), vznikla proti tomu kritická oposice, vycházející nejen z vrstev dělnických, nýbrž mající čelné stoupence i v kruzích vědeckých (t. zv. kathe-drový socialism, jeho hlavními zástupci byli S c h ä f f l e a A d o l f W a g n e r). Ovšem tím výsledky dosavadního badání nebyly šmahem odmítány, nýbrž byl jen kladen důraz na to, že nesmí býti nikdy zapomínáno, že výsledky ty jsou jen povahy podmíněčné a že tedy mají platnost jen relativní.

S tím do jisté míry souvisel pozdější dlouhý spor o to, jaké metody má býti v nauce národohospodářské používáno, zdali induktivní, či deduktivní. První názor zastávali zejména stoupen-

ci školy t. zv. historické (S c h m o l l e r), kteří žádali napřed zjištění dostatečného množství skutečností v životě hospodářském po stránce historické a statistické, než by přikročeno bylo k formulování všeobecně platných poznatků. Stoupenci druhého názoru (zejména K a r e l M e n g e r) namítali, že by tím theoretické úkoly vědy oddalovaly se do nedohledné budoucnosti a že deduktivní metoda ani v národním hospodářství nemá být zanedbávána, je-li používáno jí s náležitou opatrností a vědomím, že nelze na jejím základě konstruovati nějaké pravdy absolutní, nýbrž jen jisté tendence hospodářského dění, které co do své platnosti induktivní cestou mají být ověřeny. Byla to zvláště t. zv. škola rakouská, jež svou teorií o hraničném užtku přispěla podstatně k objasnění nauky o hodnotě.

II.

Takový byl asi celkový stav nauky národohospodářské do konce předešlého století. Nebyl ovšem jednotný, byly různé školy a směry, representované na příklad v Anglii M a r s h a l l e m, v Americe C l a r k e m a T a u s s i g e m, v Německu W a g n e r e m a S c h m o l l e r e m, v Rakousku M e n g e r e m a B ö h m B a w e r k e m, ve Švýcarech a v Itálii matematickoexaktními methodami W a l r a s e a P a r e t a. Avšak celkem nebylo mezi těmito různými směry propastí nepřeklenutelných (do jisté míry platilo to i o marxismu, který po theoretické stránce vycházel na konec také z R i c a r d a). Nejvyšší byla různost názorů o tom, má-li i hospodářská politika vědecké oprávnění, ježto přece jen odvisí od hodnocení subjektivního.

Tento poměrný klid národohospodářského badání byl porušen hlavně ze dvou stran. První takový zásadní útok na dosavadní nauku stal se od K n a p p a jeho t. zv. nominalismem («Státní theorie peněz», 1905). Týkal se sice jen určitého výseku theorie, to jest nauky o penězích. Ale právě tato nauka nabyla ve válce ohromné důležitosti, poněvadž dosavadní, dlouhá desetiletí trvající poměrný měnový klid byl v celém světě otresen a na jeho místě nastal všeobecný měnový chaos s inflačními a devalvačními poruchami, jakých dosud lidstvo nikdy nezažilo. K n a p p pokusil se dovodit, že dosavadní metalistická theorie peněžní

jest mylná a našel brzy četné následovníky. Tím byla půda připravena pro theoretickou oprávněnost nejen různých pokusů inflačních, které nadále nebyly hájeny jen jako prostředky válečné nouze, nýbrž přímo doporučovány, jakožto záměrné instrumenty měnové politiky k účelům ovlivňování cenové hladiny, zejména v dobách hospodářské krise. Na základě předpokladů, třeba neověřených, že hodnota zlatého kovu stoupla, vyskytly se nejen theoretické návrhy, ale i praktické pokusy o řešení krise zásahy měnovými a inflací měnovou. Nejprve stalo se tak v Americe odvážnými pokusy *Rooseveltovými*, později v Anglii a státech skandinávských, na konec i ve většině jiných zemí jako v Itálii, Francii, Belgii a i u nás. Dřívější politika cedulových bank byla teorií i praxí pokládána za nedostatečnou, vznikly docela nové názory o jich funkcích a dalekosáhlých úkolech, zejména co do vlivu na ceny, na které mělo býti působeno se strany peněžní (t. zv. měna indexová). Hlavními velmi vlivnými zastánci těchto teorií peněžních byli dříve již v Americe *Irving Fisher*, pak v Anglii zejména *Keynes*, v Skandinávsku *Cassel*. Jiní dokonce šli ještě dále obnovivše staré fantazie *MacLeodovy*, že kapitál lze libovolně tvořiti a množiti úvěrem bez reálního podkladu pouhými žirálními pohledávkami (*Hahn*). V obdobných směrech nesou se také práce mladších theoretiků t. zv. školy *Cambridgeské*.

Jest přirozeno, že tyto názory, které zvítězily v měnové praxi většiny států kulturních, vyhloubily hlubokou propast mezi mladšími pěstiteli nauky národohospodářské a generací starší, která se neuzavírala sice pokrokům vědeckým, ale nepovažovala starou orthodoxní nauku peněžní a cedulové bankovní za překonanou a přihlížela s obavami na praktické výsledky nových měnových a úvěrních experimentů na celý život hospodářský. To jest tedy jednou příčinou dnešních sporů v oboru nauky.

III.

Druhý důležitý podnět k zcela novým směrům theoretického badání v oboru nauky národohospodářské vyšel od *Schumpetera* jeho spisem o theorii vývoje národního hospodářství

(1912). Ve spise tom klade se důraz na podstatný rozdíl hospodářství statického a dynamického. Tvrdí se, že klasická politická ekonomie sestrojovala své poučky na základě předpokladu nezměněných dat pro hospodářské dění důležitých, na př. nezměněného stavu obyvatelstva, téže techniky výrobní, nebrání zřetelem na poruchy přírodní, sociální a politické atd. Takového statického stavu hospodářského ve skutečnosti prý však není, nýbrž průběhem doby se všechny tyto předpoklady stále mění. Proto také poměry hospodářské, získané na základě onoho statického stavu, nemohou také odpovídati skutečnosti. Ano, jsou prý některé jevy hospodářské, jako úrok, nebo zisk podnikatelský, které vůbec nelze vyložit staticky, nýbrž které jsou povahy ryze dynamické. Jest zřejmo, že tato kritika S c h u m p e t e r o v a netýká se jen nějakých speciálních otázek theorie, jako tomu jest ve sporu mezi metalismem a nominalismem co do theorie peněžní, nýbrž že jest povahy zásadní a methodologické. Názory S c h u m p e t e r o v y byly sice s počátku odmítnuty samým B ö h m B a w e r k e m, jenž namítal, že dění hospodářské zajisté nemůže míti podklad statický, poněvadž jest podmíněno časovým vývojem, který přirozeně podléhá ustavičným změnám. Že však hypotetický předpoklad nezměnitelnosti dat hospodářských, na základě jehož operovala škola klasické ekonomie, jest pouze methodologickou pomůckou, stejně jako jest tomu s jinými takovými předpoklady.

Avšak přesto podnět S c h u m p e t e r ů v nalezl mezi mladšími theoretiky velmi úrodnou půdu. Zdál se jim býti velkým objevem, který přibližoval nauku národohospodářskou k vědám přírodním, používajícím s takovým úspěchem metody i statické i dynamické. Zejména však přispěla k tomu po praktické stránce poválečná světová krise hospodářská. Krise tato, projevující se v převratech cenových, pohybech měnových, nezaměstnanosti atd. dříve nevidaného rozsahu, měnila ovšem v krátkých časových lhůtách všechna data hospodářská a činila vývoj hospodářský přímo bouřlivě dynamickým. Oživila nově dřívější názory o vyšetřování příčin hospodářských změn konjunkturálních, vyvolala v život v Americe, Německu i jinde zvláštní ústavy pro studium konjunktur. Hledaly se nejen příčiny, ale i pravidla

pro opakování hospodářských krisí, jich krátkodobost a dlouhodobost. Ba dokonce se činily pokusy o určení jakési prognosy do budoucnosti (t. zv. hospodářského barometru), ovšem s výsledky dosti pochybnými a dosti nebezpečnými, pokud pak promítány byly do praktické hospodářské politiky.

Tím vším vneseny však do nauky samé, její metody a cíle značné zmatky a pochybnosti. Dosavadní výsledky badání byly přezírány a podceňovány, poněvadž prý nepřihlížely k dynamice dění hospodářského. Vytýkáno jim, že mnohé skutečnosti hospodářské jsou povahy ryze dynamické a ty že statickou methodou vůbec vyložiti nelze, že hlavní úsilí vědecké musí míti za předmět vůbec studium příčin a následků konjunkturálních. V tom spatřováno v budoucnosti hlavní těžisko a úkol celé nauky. Tyto názory, dávající podnět k bohaté literatuře v tomto směru, zejména ve světě anglosaském, ovládly skoro všeobecně mladší vědeckou generaci.

Ovšem s kritického hlediska nelze uzavíratí se pochybnostem, zda-li vědecké badání národohospodářské nalézá se tím na cestě vskutku správné. Mezi stoupenci tohoto směru vznikají stále nové kontroversy a vědecké polemiky, badací úkoly rozpínají se extensivně a rozptylují do nedohledných cílů, předpoklady, z nichž se vychází, se stále mění, stejně jako činitelé, o které při formulování výsledků logicky nutno se opíratí. Tak všechno se stává neurčitým, mlhavým, co do výsledků nejistým a málo přesným. Za toho stavu věcí nelze se diviti, že mnohých pěstitelů nauk zmocňuje se hluboká skepse co do cílů badacích a že nepokládají ono vnesení živlu dynamického do metody badací za prospěšné a pro nauku národohospodářskou samu žádoucí. A tak opět se vynořuje slovo krise nauky, které nikdy nesvědčí o uspokojivých poměrech, ve kterých se octla.

IV.

Tím, co bylo dosud uvedeno, není ovšem novodobý vývoj nauky národohospodářské nikterak vyčerpán. Jest přirozeno, že mladší badatelé se snaží stále nová hlediska zaujati, vždy nové problémy vyhledávati i pokouší se je řešiti. Tak na př. snahy Sp a n n o v y o t. zv. hledisko universální a totalitní, neb kri-

tické práce G o t t l o v y a jiných. To jest docela chvályhodno a bez takové snahy nebylo by skutečného vědeckého pokroku. Jen jest ovšem oprávněno požadovati, aby noví badatelé ovládali to, co starší generace samy již v oboru theoretického poznání vytěžily. Jest dojista prospěšna kritika starších názorů, jich prohloubení a snad zdokonalení, po případě odmítnutí a nahrazení správnějšími. Ale jest naprosto nepřípustno a zavrženíhodno, láme-li mladší vědecká generace šmahem nad starší hůl, aniž by výsledky jejího badání důkladně si osvojila. A i to se někdy pohříchu děje, při čemž se často stává, že některé poznatky jsou pokládány za nové objevy, ačkoliv ve starší literatuře, třeba snad v poněkud jiné formulaci, se dávno vyskytují. Takový S m i t h, R i c a r d o, T h ü n e n, R o d b e r t u s, S c h ä f f l e, W a g n e r, M e n g e r, B ö h m B a w e r k bývají házeni do starého železa, buď vůbec ignorováni aneb citováni teprve z druhé ruky. To svědčí sice o silném sebevědomí, ale také o značné povrchnosti těch, kdo tak činí. Tím nebud'ťež upírány skutečné zásluhy nových moderních badatelů o rozvoj nauky i v mnohých jiných směrech, než o kterých dříve bylo hovořeno.

Dotatkem zbývalo by se zmíniti ještě o jednom velmi neutěšeném zjevu vědeckého badání v novější době, který ovšem netýká se jen výhradně nauky národohospodářské, nýbrž i věd jiných, ale který právě po praktické stránce pro celý hospodářský vývoj společenský jest velmi povážlivý. Máme na mysli ono autokratické »usměrňování« vědy, se kterým započato bylo v Rusku, kde nejen nauka národohospodářská musí býti vykládána ve smyslu orthodoxního, aneb spíše ad hoc upraveného marxismu, ale kde to platí i o jiných naukách, ačkoliv pokud jde o vědy přírodní, jest to přímou naivností. Ale takové usměrňování vědecké není jen zvláštností sovětského komunismu, nýbrž děje se zcela bezohledně i ve státech t. zv. fašistických. I tam, a snad ještě jednostranněji, věda má sloužiti především, ba výhradně účelům politickým. A to zejména věda národohospodářská. To ovšem znamená soumrak, ba úpadek vědeckého badání a bude jednou nepochopitelnou záhadou pro budoucí pokolení, kterak vědečtí pracovníci velikých kulturních národů ve svém, ať sociálním, ať nacionálně šovinistickém zaslepení, mohli tak hluboce poklesnouti.